

Anđelko Milardović

Centar za istraživanje migracija
i narodnosti, Zagreb

Primljeno: 20. 09. 1987.

NEOKONZERVATIVIZAM, NOVE DESNICE, DESNI RADIKALIZAM I STRANCI U ZAPADNOJ EVROPI*

SAŽETAK

U ovom tekstu autor se bavi metodičkim propitivanjem fenomena neokonzervativizma, novih desnica i desnoga radikalizma prema strancima. Iako pripadaju tzv. desnoj političkoj fenomenologiji, neumitno je razlikovanje njihovih specifičnih i značajnih razlika. Utvrđuju se razlike između američke i evropske varijante neokonzervativizma, s posebnim osvrtom na njemački neokonzervativizam i njegov odnos prema strancima. S druge strane, razdvajanjem fenomena novih desnica od neokonzervativizma željelo se izbjeći počesto miješanje (nepreciznost) pojmova. U tom smislu nove se desnice javljaju izvan neokonzervativnoga kulturnog kruga. Za njihov odnos prema strancima značajna je biologističko-rasistička struja i grupa okupljena oko Thule seminara. U središtu interpretacije nalazi se relacija desnoga radikalizma i stranaca, koja se obrađuje na primjeru SR Njemačke. Slijedi prikaz organizacijskog i komunikacijskog ustrojstva neonacističkih grupa, te ksenofobičnih tendencija u njihovoj političkoj ideologiji. Problem ksenofobije izložen je u strukturno-antropolojskom i civilizacijskom kontekstu. Nakon toga razmatraju se uzroci i društvena uvjetovanost ksenofobije u SR Njemačkoj i eksplicira ksenofobijska poanta o »strancima kao svačijim krivcima«.

1. Metodička propitivanja

Suvremena politologija ima metodički zadatak pojmovnog određenja političkih i kulturnih fenomena postmoderne, koji po svojem značenju pripadaju desnom smjeru političke kulture. Kako se u novije vrijeme pojavljuju najrazličitiji neoizmi kao oznake za pokušaj situiranja suvremenosti, valja propitati osnovno značenje, ali i razlike između neokonzervativizma, nove desnice i desnoga radikalizma u njihovu pojedinačnu odnosu prema strancima.

Neokonzervativizam pojavio se u SAD šezdesetih godina, kao protupokret u odnosu na lijevi radikalizam. Pravi procvat ovog nadasve teorijski heterogenog intelektualističkog pokreta nastaje sredinom sedamdesetih, točnije 1976, kada se taj pojam počeo rabiti u svakodnevnom govoru. U smislu Mannheimove sociologije znanja, neokonzervativizam je društveno i kulturno uvjetovana »nova paradigma«, nastala, kako Habermas kaže, kao razočaranje dijela američkih intelektualaca, poradi toga što se njihove teorijske analize nisu podudarale »s njihovom uglavnom afirmativnom slikom zapadnih industrijskih društava. U tom je smislu neokonzervativizam rezultat unutrašnje reakcije na odre-

* Politolojska analiza problema suvremenog svijeta.

deno razočaranje» (12:21). Prema Dubielu taj se pojam upotrebljava kao oznaka za neoliberalna rješenja u ekonomskoj politici, ali i kao duhovno ustrojstvo američkih intelektualaca tipa Daniella Bella, Roberta Nibseta, S. M. Lipseta, Petera Bergera, R. Schilsa i drugih (usp. 5:9—10). Neokonzervativizam nije nikakva nova teorija društva, već prije svega duhovna orijentacija rješavanja praktičnih problema društva u krizi. Dubiel tvrdi da on uopće nije *nov*¹ u smislu pogleda kojega nikada nije ni imao. On na njega gleda kao na obrazovanu reakciju² te duhovnu sintezu različitih znanosti i problema, ili kao konglomerat umjetno spojenih znanja iz neoliberalne politekonomije, sociologije i humane genetike, kritike pozitivističkog marksizma, konzervativne kritike kulture i elitističke teorije demokracije (usp. 5:12). Izvorište je američkog neokonzervativizma liberalna tradicija, koja se pojavljuje kao svojevrsna reakcija ljujanja, ugrožavanja tradicije pod utjecajem modernističkog načina življenja. U ekonomskoj politici poseže za neoliberalnim arsenalom, monetarizmom, ekonomikom ponude, tržištem s izvjesnom intervencijom, smanjenjem izdataka socijalne države, poticanjem investicija odterećenjem poreznih stopa, dok se u unutrašnjoj politici okomljuje na pretjerane zahtjeve koje društvo stavlja pred državu. On je kritički orijentiran prema masovnom društvu, socijalnoj državi, egalitarizmu i detantu u vanjskoj politici, dok istovremeno podržava individualne slobode, tradicionalno djelovanje. Dijagnosticira suvremeno stanje kroz krizu autoriteta, legitimacije. Kao strategija neokonzervativizma zagovara jačanje autoriteta političke vlasti, podržavanje vladinih neoliberalnih programa, smanjenje preopterećenosti države socijalnim izdacima. U nekim svojim strateškim momentima neokonzervativizam je zapravo neoliberalizam. Pa ipak se mora uvidjeti razlika prema kojoj je neokonzervativizam samo djelomice neoliberalizam, i to u ekonomijskim pitanjima, dok se u svim drugim, etičkim, kulturnim, političkim pojavljuje kao oživljeni tradicionalizam zasnovan na moralnim autoritetima, javnoj podršci, mitu, religiji i nacionalizmu, lokalizmu (usp. 15:106—107).

Iako su naša promatranja okrenuta evropskom kulturnom prostoru, uvod nam je bio potreban radi potvrđivanja pojave same, dok nam sada preostaje propitivanje neokonzervativnog duha i prakse u SR Njemačkoj, s osnovnim zadacima utvrđivanja odnosa između intelektualnog jezgra njemačkih neokonzervativaca i konzervativnih partija, s jedne strane, i naravno *stranaca s druge*.

Prema Habermasu intelektualni smjer njemačkog neokonzervativizma temelji se na kompromisu tradicije i moderne. Istog je mišljenja i zapadnonjemački politolog Richard Saage (usp. 21:68). Inteligenti poput filozofa Joachima Rittera, filozofskog antropologa Arnolda Gehlena prihvaćaju društvenu modernu uz istovremenu kritiku kulturne moderne. Prihvatanje moderne značilo je recepciju ideja tehničkoga napretka. S druge strane promjene koje taj napredak izaziva uslijed pojave novih vrijednosti i stilova života, uvelike ugrožavaju tradicionalno djelovanje. Arnold Gehlen smatra se relevantnim neokonzervativcem u kritici kulture moderne. Njegova kritika zasniva se na tezi o kristalizaciji kulture i kraju povijesti. Kultura moderne navodno je proizvela nestabilne institucije, nagrizla tradiciju i dovela u pitanje funkcioniranje sakralnih institucija. Iz zahtjeva za stabilizacijom tradicionalne kulture javlja se

¹ O tomu Peter Steinfels kaže: »Ono što njegove poglede kvalifikuje istovremeno kao »konzervativne« i »nove« jeste mešavina tema, mešavina koja obuhvata liberalne, konzervativne i socijalističke tradicije.« (23:7—8)

² On je reakcija na: 1. lijevi radikalizam; 2. kontra i masovnu kulturu; 3. ugrožavanje tradicionalnih vrijednosti uzrokovano kulturom osporavanja lijevoga radikalizma; 4. nestabilnost liberalnih institucija; 5. gubitak autoriteta; 6. narušavanje liberalizma i 7. krizu legitimacije.

potreba »zamrzavanja« (J. Habermas) ili konzerviranja tradicije. Pored navedenih mislilaca neokonzervativnom krugu pripadaju inteligenti okupljeni oko saveza *Slobodna znanost*, poput Günthera Rohrmosera, Helmuta Schelskog, Friedricha Thanbrucka, Nikolausa Lobkowitza, Oda Marquarda, Roberta Spemana i dr., koji se javljaju kao žestoki osporavatelji lijevog radikalizma, ali i kao nositelji odlikovanja nove političke kulture. Posvema je izvjesno da tradicionalna orijentacija s kritičkom recepcijom moderne utječe na desni tradicionalistički prostor, na njegovu idejnu sferu. Ovdje već spominjani politolog Helmuth Dubiel smatra da između intelektualnog neokonzervativnog jezgra i konzervativnih partija CDU/CSU, kao branitelja tradicionalnog djelovanja, postoji izvjesna *alijansa* (usp. 5:14). Mišljenja je da ona ovisi o tipu političke kulture. Po njemu je alijansa veoma čvrsta u SR Njemačkoj, za razliku od američke političke kulture (usp. 5:14). Ta teza upućuje nas na zaključak da u SR Njemačkoj postoji korespondencija, komunikacija između neokonzervativnih inteligenata i političkih stranaka konzervativnoga porijekla, tj. teorije i prakse konzervativizma, što znači i prisutnost teorijske djelatnosti u političkim programima stranaka (Dubiel).

Kada je riječ o odnosu neokonzervativizma i stranaca, u glavnih predstavnika ne možemo naići niti na odnos odbijanja niti prihvaćanja. Za taj odnos međutim, svakako je relevantna nezavisna grupa, dakle ona izvan neokonzervativnog jezgra, heidelberških inteligenata, tvoraca čuvenog Heidelberškog manifesta, u kojih je prisutno otvoreno odbijanje stranaca, s tezama o etničkoj ugroženosti Nijemaca, padu nataliteta i porastu broja stranaca. U Manifestu oštro kritiziraju vladinu migracijsku politiku i zagovaraju osnivanje saveza koji bi bio »nezavisan u stranačko-političkom i ideološkom pogledu, a zadaća bi toga saveza bila da održava njemački narod i njegov duhovni identitet na temelju naše kršćansko-zapadnjačke baštine« (17:193). Dominirajuće kategorije Manifesta su narod, tradicija i teritorij. Po tim intelektualcima narodi se uglavnom razlikuju po tradiciji, kulturi.

To je glavna prepreka integraciji stranaca u njemačko društvo. Oni zaključuju da bi se integracijskim potezima dogodila »etnička katastrofa«. Takvo zaključivanje zacijelo odbacuje ideju multikulturalističkog društva. Istini za volju u Manifestu se naslućuje ograničena tolerancija prema drugim narodima, ali samo u zadanim okvirima. Pojednostavljeno rečeno, dok je svaki narod na svojem, nema problema, ali oni se javljaju u slučaju miješanja kulture. Po njima Evropa se shvaća kao skup nacionalnih zajednica ili kao »jedinstven organizam (nacija kao organska zajednica — A. M.), sastavljen od naroda i nacija, od kojih svi imaju pravo na održanje na temelju povijesti koja im je zajednička« (17:193). Spas njemačke nacije neokonzervativci vide u čistim njemačkim obiteljima: »Samo vitalne i netaknute njemačke obitelji mogu naš narod sačuvati za budućnost« (17:194). Da bi se riješilo pitanje stranaca, neokonzervativci predlažu pomoć nerazvijenim zemljama, koja bi zaustavila migracije, odnosno problem stranaca treba rješavati tamo odakle oni dolaze, a ne u SR Njemačkoj. Oni nisu ni za koncept integracije, a ponajmanje asimilacije, već za povratak stranaca. »Povratak stranaca u njihove domovine za Saveznu Republiku Njemačku, kao jednu od najgušće naseljenih zemalja na svijetu, ne predstavlja samo društveno nego i ekološko rasterećenje.« (17:194)

Ekološko rasterećenje³ ima svoju kulturnu i fizičku funkciju. U kulturnom pogledu rasterećenje znači zaustavljanje razvodnjavanja njemačke kulture,

³ Slična gledišta u praksi zastupaju članovi novoutemeljene Ekološke slobodnjačke stranke Švicarske. Naravno krajnju suprotnost u tom pogledu zastupaju Zeleni u SR Njemačkoj, koji se između ostalog zalažu za cjelovito izborno pravo stranaca, odnosno punu političku participaciju.

bastardiziranja njemačke nacije, jezika, a u fizičkom uspostavljanje zdrave životne okoline i većeg životnog prostora jer su stranci »prljavi«, zagađuju duševnu i fizičku okolinu i »zauzimaju životni prostor«.

Neokonzervativizam u političkoj praksi očituje se u restriktivnoj migracijskoj politici uzrokovanoj ekonomskom krizom. Predstavnici politike neokonzervativizma unutar konzervativne koalicije CDU/CSU, ali i nevladini i izvanstranački članovi u Građanskoj inicijativi za zaustavljanje stranaca, zalažu se za potkresivanje rashoda socijalne države koji idu na račun nezaposlenih stranaca. Time se nastoji potkopati egzistencijalna sigurnost te prisiliti strance na prijevremeni povratak, ali i demontirati socijalna država.⁴

Izvan neokonzervativnog intelektualnog i praktičnog kruga javljaju se *nove desnice*. Riječ je o intelektualističkim, kulturnim, a ne državotvornim i stranačkim skupinama, zasnovanim na elitizmu, desnom gramšizmu, kao novoj kulturnoj paradigmi, koje se javljaju kao izraz nezadovoljstva tradicionalnom desnicom, koja nije uspjela oblikovati sustavni svjetonazor. Nove desnice bave se pojedinačnim problemima, odnosno kulturnim temama, s fundamentalnom orijentacijom stvaranja »trećeg puta«, odnosno nadnacionalne Evrope koja će egzistirati neovisno od agresivnog amerikanizma i realnog socijalizma totalitarnog ustrojstva. Ideja jedinstvene Evrope nije sama po sebi loša, ali ipak zavisi iz kojeg ideološkog arsenala potječe. Ona nije nazočna samo u nove već i tradicionalne desnice, ali i liberala. Sadašnji trendovi pokazuju mogućnost stvaranja jedne nadnacionalne zajednice jer za to postoje organizacijske pretpostavke (EEZ, EFTA, NATO, EUREKA), ali i temeljna orijentacija zaokruživanja evropske cjeline do 1992. godine, što znači ukidanje granica, protekcionizma te slobodnu cirkulaciju roba, ideja i ljudi. Naravno, takva koncepcija Evrope bitno se razlikuje od one koju zagovaraju predstavnici francuske nove desnice jer isključuju blokovski moment koji zapravo dijeli Evropu. Pojava francuske nove desnice uzrokovana je gubitkom mogućnosti postojanja Francuske velikom kulturnom i političkom silom. Neispunjeni degolistički program, dekolonizacija, smanjeni utjecaj u svjetskom kulturnom prostoru uzrokovali su inferioran položaj, koji je vodio k jednom posve novom kulturnom konceptu Francuske i Evrope.⁵ Ona je u svojem časopisu *Nouvelle Ecole* obradila niz tema koje mogu biti od interesa za istraživanje migracija i narodnosti. To su: »Genetika i biologija«, »Demografija i razvoj«, »Kelti i Indoevropejci«, »Etoologija«, »Biopolitika«, »Genetika«, »Sociobiologija« (usp. 26: 40). Budući da istražujemo njemački kulturni prostor, u dalje izvođenje sadržaja ideologije francuske nove desnice nećemo se upuštati, jer tako nešto zahtijeva posebnu studiju.

Njemačka nova desnica strukturirana je od konzervativaca tipa Armina Mohlera, biologista/rasista, nacionalnih revolucionara, desnih ekologista i intelektualnih grupacija oko Thule seminaru. Za naš problem migracije i etniciteta najzanimljivija je biologističko/rasistička struja, okupljena oko časopisa *Nova antropologija* i Društva za biološku antropologiju, eugeniku i bihevioristiku. Riječ je o orijentaciji koja se temelji na etologiji, učenju o biološkim prirodnim granicama čovjeka, biološkom materijalizmu i novoj kolektivnoj

⁴ Budući da nam ovaj problem nije u središtu, ali je relevantan za relaciju socijalne države i problema stranaca, upućujemo na tekstove koji govore o krizi socijalne države/države blagostanja, i to: Jürgen Habermas, »Križa države blagostanja i iscrpljenost utopijskih energija«, *Politička misao*, Zagreb, XXII/1985, br. 4, str. 84—97 ili Jürgen Habermas, »Nova nepreglednost«, u: *Obnova utopijskih energija*, Beograd: IIC SSO Srbije, 1987, str. 25—40.

⁵ Glavna je ličnost Alain de Benoist sa svojim djelom *Aus rechter Sicht*. O značenju nove desnice vidjeti Benoist de Alaine: »Was ist die Neue Rechte?« *Junges Forum*, 1984, br. 1—2, str. 5—14. Ovdje skrećemo pozornost na činjenicu razlikovanja evropske i američke nove desnice. Budući da nam američka nije predmet istraživanja, a niti je toliko relevantna za problem stranaca u Evropi, zadržavamo se na ovoj napomeni.

etici, tj. eugenici i biopolitici. Osnova etologijskog učenja njemačke nove desnice je u tezama o čovjeku kao nagonском biću s izvjesnim specifičnim misaonim držanjem, agresivnosti kao »normalnom izričajnom obliku«, teritorijalnosti i hijerarhiji ljudskih društava (usp. 19:112). Biologijski materijalizam kao drugi sastavni dio biologijskog smjera novih desnica temelji se na poligenetskim teorijama i empirijskim postupcima mjerenja kvocijenta inteligencije pripadnika različitih rasa, dok se nova kolektivna etika: eugenika i biopolitika (kao treći sastavni dio) bavi problemima unapređivanja tjelesnih i duševnih osobina ljudi, genetskim selekcijskim pristupom i čišćenjem vrsta od bastardiziranih (ovdje mogu biti i stranci), umno ili tjelesno poremećnih osoba, te primjenom humane genetike u praksi. To znači da nova desnica smjera stvaranju »aristokratske rase« ili »novog čovjeka«. Riječ je o političkom planiranju umjetne selekcije ljudi (biopolitika) ili stvaranju nove elite, koja bi gospodari-la manje vrijednim ljudima, uključujući i strance. Čini se da u ovom dijelu, po svojim osnovnim tezama, biologijski smjer novih desnica predstavlja redifiniciju nacizma, iako se nove desnice nastoje distancirati od nacizma i fašizma, i baviti se rasama, nejednakostima među ljudima i teritorijama (usp. 18: 168—169). Što se tiče odnosa njemačke nove desnice i stranaca, u njemu prevladavaju ksenofobijske i rasističke tendencije. U tome svakako prednjače ljudi okupljeni oko Thule seminara. Ta skupina protivi se rasnom miješanju, rasnoj integraciji stranaca. Patrick Moreau o tome kaže: »Nova škola i veoma nemački Thule-seminar se iz toga bore protiv imigracije, rasne integracije stranaca i mešanja, u vezi s kojim američko društvo ostaje primer onoga što se ni u kom slučaju ne treba raditi. Unutar naših društava — koja su sutrašnjica velike Evrope — ta diskriminacija, osim toga, podrazumeva prirodnu dominaciju »superiornih«, »evolucionisanih«, »genetski privilegisanih grupa« nad drugima i nestanak, dugoročnu eliminaciju, inferiornih grupa u korist, »biološke aristokracije« i jedne buduće nadljudske vrste« (18:203).

Nove desnice razlikuju se od desnog radikalizma/ekstremizma. Pod desnim radikalizmom razumijevamo orijentaciju vezanu uz neonacizam/fašizam. Opća karakteristika desnoga radikalizma prema Agnes Heller je u elitizmu, fanatizmu, mobilizaciji mase i manipulaciji u kojoj se ona pojavljuje kao objekt (usp. 9:193). On se zasniva na odnosima nadređenosti i podređenosti i »ne može da učini ništa drugo nego da reprodukuje staro smeće u novom obliku, pošto društvo zasnovano na odnosima podređenosti i nadređenosti ne može da bude prevladano pomoću strukture u kojoj je inkorporirana ova hijerarhija« (9:194). U odnosu na ovaj tip radikalizma koji se u suvremenoj formi javlja kao neonacizam/fašizam nove desnice otvoreno se distanciraju. Zbog toga nemaju mnogo toga zajedničkog Alain de Benoist i Jean Maria Le Pen, ili Benoist i npr. J. Chirak, ili pak Armin Mohler i Werner Kaltenbrunner i partijska elita NPD. Dakle, nove desnice predstavljaju intelektualističko kulturno, elitističko jezgro, za razliku od predstavnika desnoga radikalizma zasnovanog na populizmu, rasizmu, nasilju itd. Eventualne sličnosti postoje u zajedničkim temama, primjerice rasizmu, gdje se nova desnica bavi »znanstvenim« istraživanjem rasizma, dok se desni radikali bave praktičnim rasizmom zasnovanim na nasilju i tjelesnom zlostavljanju, o čemu svjedoči niz naslova u svakodnevnom tisku. Desni radikalizam/ekstremizam prema strancima gaji ksenofobijske i rasističke tendencije. U tome svakako prednjače neonacističke, nacionalističke skupine u SR Njemačkoj na čelu s NPD, Nacionalni front u Francuskoj, Nacionalna akcija za narod i domovinu u Švicarskoj, koje je vođa, Fritz Maier, pokušao prikupiti 100.000 potpisa nužnih za raspisivanje referenduma o smanjenju broja stranaca (akcija nije uspjela) i Republikanska stranka.

U daljem tekstu interpretacije ograničavamo se i fokusiramo na odnos desnog radikalizma i stranaca, pokušavajući pokazati: a) organizacijsko ustrojstvo desnog radikalizma u SR Njemačkoj; b) ideologijsku orijentaciju prema strancima, tj. ksenofobijske i rasističke tendencije. Prethodna metodička tumačenja bila su neophodna radi pojmovnog pročišćavanja i utvrđivanja nijansi na desnoj strani političkog horizonta, ali i zbog određenja težišta oko kojeg će se kretati interpretacija problema.⁶

2. Desnoradikalne političke organizacije protiv stranaca

Prema Iringu Fetscheru desni radikalizam⁷ u SR Njemačkoj oživio je sredinom šezdesetih godina (usp. 7:15), i to utemeljenjem neonacističke NPD, stranke, koja se bar javno nastoji distancirati od tradicionalnog nacizma, ali u osnovi pripada tomu ideologijskome krugu. Unatoč svojoj ideologiji koja po osnovnim elementima odudara od proklamiranog ustrojstva Zapadne Njemačke kao demokratske zajednice i pravne države, NPD i dalje egzistira unutar stranačkog pluralizma, jer čuvari ustavne pozicije ne smatraju njezinu nazočnost ugrožavanjem temeljnog ustrojstva zajednice. Kao takva ona se ponaša negdje između tradicionalne/konzervativne CDU/CSU i ekstremno nacističkih grupa, koje se opet distanciraju od nje zbog njezina mekog radikalizma, zbog kojega plaća osipanjem članstva. Tendencija osipanja rezultat je nezadovoljstva članova koji se priklanjaju ili CDU/CSU ili desnim radikalima.

Sasvim desno od NPD egzistira »blok radikalnog desnog lagera«, sačinjen od više manjih organizacija, primjerice Njemačke narodne unije, »Njemačkog bloka«, okupljene oko pokreta Nacionalnodemokratska prava, dok treću grupaciju tvore nasilničke ili borbene organizacije neonacista, njih 1.000—2.000, koje su nasiljem spremne artikulirati svoje interese. Najagilnija je Grupa za obrambene sportove Hoffman. Posebno mjesto zauzima NSDAP — organizacija za inozemstvo, na čelu koje se nalazi Amerikanac Gari Lauxa. Organizacija ima središte u SAD, ali i ogranke po Njemačkoj (usp. 4:234). Uz navedene organizacije djeluje i pedesetak omladinskih neonacističkih grupa, među koji-

⁶ Težište interpretacije je na desnom radikalizmu u odnosu stranaca u SR Njemačkoj. Iako je taj odnos relevantan i za ostale zemlje, poput Švicarske, Francuske i Švedske, takva interpretacija stvar je pojedinačnih studija slučajeva ili jedne veće komparativne studije. Naravno, takav rad zacijelo premašuje okvire i cilj našeg istraživanja, i javlja se kao potencijalni izazov nekom drugom zgomom.

⁷ Osnovne karakteristike zapadnonjemačkog desnog radikalizma podastrijete su u studiji Hansa Helmutha Knütera: *Ideologien des Rechtsradikalismus im Nachkriegsdeutschland* (Bonn, 1961). Te su: 1. slika nelagodnosti opterećenja kroz socijalnu deklasiranost; 2. pesimističko shvaćanje razvoja kulture i civilizacije; 3. ideologijski gubitak kompromisa; 4. poslanička i elitistička svijest, idealizacija asketizma; 5. odbijanje individualizma; 6. iracionalno opravdanje političkog djelovanja; 7. populističke dobre namjere; 8. naglašavanje nacionalnog; 9. promjena vrijednosti socijalnog i političkog nezadovoljstva u političkoj akciji; 10. gubitak kompromisa u političkom razračunavanju; 11. odbijanje pluralističke, represivne demokracije; 12. naglašavanje militarističkih tendencija i vojništva. (cit. prema: Edgar Wick. »Gibt es einen »Rechtsradikalismus« in der Vertreibepresse«, u: Iring Fetscher; Helga Grebing. *Rechtsradikalismus*. Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt, 1967, str. 97—98. Ovdje upućujemo na nekoliko politoloških studija o njemačkom desnom radikalizmu, i to: L. Besselder-Lorck; H. Sippel; W. Götz. *National oder radikal? Der Rechtsradikalismus in der Bundesrepublik Deutschland*. Mainz, 1966; K. D. Bracher. »Zeitgeschichte und Rechtsradikalismus u. a.«, in: *Deutschland zwischen Demokratie und Diktatur. Beiträge zur neuen Politik und Geschichte*, Bern: München Wien, 1964; O. Büsch; P. Furth. *Rechtsradikalismus im Nachkriegsdeutschland. Studien über die Sozialistische Reichspartei (SRP)*. Berlin und Frankfurt, a. m. 1957; H. Knütter. *Ideologien des Rechtsradikalismus in Nachkriegsdeutschland. Eine Studie über die Nachwirkungen des Nationalsozialismus*. Bonn, 1961.

ma je protiv stranaca najvatrenija Akcija za povratak stranaca (AAR).⁸ U borbi protiv stranaca u znatnoj se mjeri ističu: Hamburška lista za zaustavljanje stranaca, Građanska inicijativa za zaustavljanje stranaca, Njemačka akciona grupa, Njemačka nacionalna partija rada, NSDAP za inozemstvo, Nacionalni revolucionarni front. Te se organizacije zalažu za čistu Njemačku i odbacuju svako miješanje. Organizacije u svojim publikacijama promiču ksenofobijske i rasističke tendencije.

2.1. Ksenofobijske i rasističke tendencije u neonacističkim radikalnim publikacijama⁹

Ksenofobijske tendencije promiču se preko osposobljenih radikalnih medija, u kojima se susrećemo s osnovnim argumentima radikalne desnice protiv stranaca, ali i s rasističkim tezama. Tako u jednom od brojeva *NF Kampfrufa*, stranci, azilanti prikazuju se kao manje vrijedne skupine ili skupine koje u načelu nemaju nikakva prava. Iz analize teksta vidljivo je: da bi čovjek imao prava, mora biti Nijemac. »Tko nije Nijemac, nema prava...« U *Niedersächsischer Beobachter*, 3/81, nailazimo na tezu o istrebljenju njemačkog naroda, koje se navodno događa rasnim miješanjem sa strancima (usp. 1:33—34). Na tu temu postoji bezbroj natpisa, u kojima se izražavaju stavovi protivljenja integracijskoj politici, koja se u desnoradikalnoj terminologiji označuje pojmom »bastardizacija«. Miješanje stranaca i Nijemaca razumijeva se kao »etnička katastrofa«. Stoga desničari propovijedaju budućnost Njemačke u etnički čistim obiteljima. Sa sličnim, ako ne identičnim gledištem susrećemo se i u Heidelbergškom manifestu, što govori o utjecaju — ispreplitanju sadržaja novih konzervativaca i radikalnih desničara. Miješanje se shvaća kao najveća opasnost naroda, jer se tako mijenjaju odnosi između »superiorne« njemačke rase i »inferiornih« rasa. Postavljaju se i teze o propasti zapadnoevropske kulture i civilizacije zbog prodora stranih sadržaja iz izvanevropskog kulturnog kruga. Eksplicite se isključuje islamska i židovska kultura, što se izriče tezama o »čišćenju naše zemlje« (usp. 1:38). Osim navedenih ksenofobijskih i rasističkih gledišta dominiraju i teze o strancima kao krivcima za sve zlo, prije svega za kriminal, srozavanje morala, a ističu se i teze o preplavljenosti strancima te ugroženosti Nijemaca. Evo jedne karakteristične misli: »Strani radnik će nas najprije potisnuti/gurnuti iz naših domova, poslije iz gradova i konačno iz naše vlastite domovine« (1:40). Bojazan da se tako nešto može dogoditi izražava se statističkim podacima o neprestanom rastu broja stranaca i mogućem udjelu od 10⁰/₀ u 1990. godini. Ostale teze i stajališta protiv stranaca odnose se na socijalne i obrazovne probleme. Tako desničari smatraju da su njemačka djeca ugrožena u školama zbog poplave stranaca, a njihovi roditelji zbog toga što im stranci uzimaju posao. Iz konkurentске mržnje može valjda nastati i ovakva nacionalistička parola: »Njemačka Nijemcima a ne strancima« (1:42). Posebno mjesto zauzimaju tekstovi protiv azilanata, tj. onih koji tražeći azil žele spasiti život

⁸ Prema Peteru Dudeku (*Jugendliche Rechtsextremisten Zwischen Hakenkreuz und Odalrune 1945. bis heute*, Köln: Bund Verlag, 1985) ta ksenofobijska organizacija na hesenskim pokrajinskim izborima 25. 09. 1983, u izbornom okrugu Mainz-Kinzig II dobila je 172 glasa, Fuldi I 160, Frankfurtu IV 124, Frankfurtu VI 192 i Gross-Gerau I 175 glasa, odnosno između 0,3—0,5%, str. 179. Za njemački desni radikalizam s organizacijskog aspekta važno je spomenuti nepostojanje čvrste organizacijske strukture. Organizacijska raspršenost ne pridonosi postizavanju zajedničkih ciljeva destabilizacije temeljnog ustrojstva SR Njemačke. Time je onemogućena kolektivna akcija.

⁹ Postoji niz novina i publikacija koje tiskaju desni radikali. Narodnosocijalistički front tiska: *Dritte Republik, Der Weg, Nordlichkeit, Rassenmischung ist Volksmord*, NPD: *Flugblatt der NPD*, Građanska inicijativa za zaustavljanje stranaca: *Flugblatt der Bürgerinitiative Ausländerstopp*. (usp. 1:29—32).

uslijed gladi i ratnih razaranja u svojim zemljama. U mnogim desnoradikalnim časopisima neke od navedenih teza nastoje priskrbiti atribut znanstvenosti, bar kada je riječ o temama kao što su rasa, kultura i civilizacija. Tsiakalos primjećuje da je riječ o »pseudoznanstvenim argumentacijama« (25:59). On smatra da se ti časopisi mogu podijeliti na one koji se bave problemom stranaca i one koji obrađuju teme »antropologije rasa«, »biologije ponašanja«, »genetike i demografije« (usp. 25:59).

»Znanstveno« tretiranje problema koji su vezani za ksenofobiju pojavljuje se u čistoj funkciji desnoradikalne ideologije. Takav »znanstveni pristup« treba osigurati odstranjenje negativnih konotacija, eventualnih sumnji i optužbi za neonacizam. On nije zapravo ništa drugo doli vješta krinka za druge ciljeve.

3. Ksenofobijske tendencije u ideologiji desnog radikalizma

Čovjek ne smije za
neprijatelja nositi
kamen u džepu i
osvetu u srcu.

Elias Canetti
Spašeni jezik

a) *općenito*

Ksenofobija, koja obuhvaća mnoštvo ambivalentnih odnosa prema stranim društvenim skupinama, jedna je od osnovnih tendencija suvremenog desnog radikalizma. Stoga valja propitati teorijsko/sociologijsko značenje pojma uz suvremenu ilustraciju problema.

Ksenofobija u osnovi znači strah/neprijateljstvo prema strancima.¹⁰ Oko ovog fenomena postoje oprečna mišljenja. Dok jedni smatraju da je strah od stranaca eminentno patologijski problem, drugi nisu toga mišljenja. Strah od stranaca zapravo je strah od nepoznatog. Kako se ponaša pojedinac prema nepoznatom? Ili mu se nastoji približiti¹¹ ili ga nastoji odbiti. Odbijanje nepoznatih članova zajednice ili neprijateljstva prema nepoznatima proizlazi iz odnosa moći, naprimjer ako, stranac ulazi u teritorij domoroca i ugrožava odnose moći, tada je domorodac neprijateljski nastrojen prema njemu. Stranac je uvijek prihvatljiv dok nikog ne ugrožava, a odiozan, neprijateljski čim počne dovoditi u pitanje egzistenciju pojedinca ili domicilne grupe.

Najranije odbijanje/neprijateljstvo prema strancima susrećemo u primitivnim zajednicama. Taj tip ksenofobije možemo nazvati *strukturno-antropologi-*

¹⁰ Navedeno je uobičajeno značenje pojma. Usp. *Sociološki leksikon*. Beograd: Savremena administracija, 1982, str. 305; *Opća enciklopedija JLZ*. Zagreb, 1978, str. 661; Vladimir Hudolin. *Rječnik psihijatrijskog nazivlja*. Zagreb: Školska knjiga, 1985, str. 399. O tom problemu upućujemo na nekoliko njemačkih studija: Georgios Tsiakalos. *Ausländerfeindlichkeit. Tatsache und Erklärungsversuche*. München: C. H. Beck, 1983; Georgios Tsiakalos. *Ausländerfeindlichkeit und Anthropologie*, 1983; Lutz Hoffman; Herbert Even. *Soziologie der Ausländerfeindlichkeit*. Weinheim: Beltz Verlag, 1981; Herbert Spaich. *Fremde in Deutschland*. Weinheim: Beltz Verlag, 1982; *Ausländer. Unsere Sündenböcke? Ausländerfeindlichkeit und Rechtsextremismus*. Bonn: Friedrich Ebert Stiftung, 1984; Bammel; Mehrlander; Strück. *Argumente gegen Ausländerfeindlichkeit*. Bonn: Friedrich Ebert Stiftung, 1984; Dollard, J. L. et al. *Frustration und Aggression*. Einheim; Berlin; Basel: Beltz Verlag, 1972.

¹¹ Otklanjanje straha postizalo se različitim simboličkim tehnikama. Rudi Supek u tom slučaju opisuje navade Indijanaca (lula mira) ili Slavena (kruh i sol). U ruralnim sredinama, kada se susretu domorodac i neznamac, nije rijedak slučaj međusobnog pozdravljanja. Tom ritualizacijom stranac se približava, a domorodac odtječe moguće agresivnosti.

skim jer u čovječjoj prirodi postoje mehanizmi otpora prema novom i nepoznatom, budući da čovjek u sebi nosi elemente prirodnog konzervativizma (M. Greiffenhagen). Strah uopće, a onda i prema strancima, moguće je izvoditi iz čovječje nagonske strukture, tj. nagona za samoodržanjem. Ako nepoznati ugrožava drugoga, tada on aktivira obrambene mehanizme i izražava agresivne težnje prema neznancu/došljaku/strancu. Pored strukturno-antropološkog značenja ksenofobije¹² postoji *civilizacijska ili društveno uvjetovana*, načinom življenja, kulturom, religijom itd. Ishodište te vrste ksenofobije prema sociolozima je u društvenim predrasudama, tj. pogrešnim stajalištima i predodžbama o svojstvima pojedinaca i društvenih skupina, njihovih jezika, kultura i religija, koji počivaju na zajedničkom kulturnom kodu. Takve predrasude su etnocentrističke/nacionalističke, religijske, rasističke i ideološke. Ovdje se etnocentrizam¹³ pojavljuje kao sastavni dio ukupne pojave. Riječ je o postavljanju i strogo razgraničavanju između pripadnika jedne i neke druge društvene grupe, gdje se nastoji utvrditi karakteristična duhovna i kulturna svojstva na temelju kojih se determinira pripadnost rodu, plemenu, narodu, naciji, i preko kojih se svojstava proizvodi integracija istorodnih i razgraničavanje raznorodnih, prema kojima se uspostavlja isključivo stajalište poput onog «nisu naši». Ukoliko su odnosi razgraničavanja »pregrijani« s obzirom na ekonomske potrebe (krize), jezik, kulturu, vrijednost grupa, prošlost/tradiciju, tada dolazi do nacionalističkih/šovinističkih djelovanja, koja u krajnjem slučaju mogu završiti genocidom razgraničenih skupina (Židovi, Romi, komunisti) u nacizmu.¹⁴

Religijske predrasude u osoba s oprečnim religijskim svijestima mogu proizvesti napetosti i ksenofobijske tendencije. Jedan od dokaza za to je neprijateljstvo prema Turcima koji imaju »stranu religiju«, koja se ne uklapa u kršćansku civilizaciju. Te su tendencije u uskoj vezi s rasama, pa se ksenofobija izražava posredno i kroz problem rasa/rasnih predrasuda. Rasizam je ideološka odrednica desnog radikalizma, koja se okomljuje na strance azijskog, afričkog podrijetla, smatrajući pripadnike tih rasa inferiornim u odnosu na »evropske strance«. Tako se u fenomenu ksenofobije¹⁵ isprepliću nacionalistički, religijski, rasni, ideološki elementi, dajući tom fenomenu njegovu složenost, a istraživaču mogućnost interdisciplinarnе intervencije.

¹² Antropološki korijeni ksenofobije nalaze se u predrasudi da stranci pripadaju nekoj skupini koja može ugroziti pleme, narod, naciju. Stav odbojnosti formira se naprosto jer su stranci »oni drugi«, »nisu naši«, oni su različiti, pa im se nezavisno od njihova stvarnog duhovnog i kulturnog ustrojstva pripisuju negativna, čak i zastrašujuća svojstva.

¹³ O etnocentrizmu šire s aspekta uporednih teorija: Robert A. Levine; Donald T. Campbell. *Ethnocentrism: Theories of Conflict, Ethnic, Attitudes and Group Behavior*. New York; London; Sydney; Toronto: John Wilkey and Sons, 1972.

¹⁴ Za razumijevanje ksenofobije u klasičnom nacizmu i neonacizmu, desnom ekstremizmu potrebno je skrenuti pozornost na ideološki pomak. U nacionalsocijalističkoj doktrini neprijateljstvo prema drugima bilo je najizraženije u slučaju Židova, Roma, komunisti i lijevih intelektualaca. Odnos razgraničenja prema tim skupinama bio je prijatelj/neprijatelj. Prijatelj je oličenje dobra, a neprijatelj zla. Reinhard Kühn, zapadnonjemački politolog kaže: »Vlastita je grupa utjelovila dobro općenito i stoga je zahtijevala potpunu identifikaciju. Tuda grupa vrijedila je kao zla i destruktivna i zato je morala biti totalno osporavana« (14:114). U tumačenju egzistencijalnih nepravilnosti u suvremenom zapadnonjemačkom društvu glavni neprijatelj/krivci su stranci. Naravno antisemitizam i antikomunizam ostaju trajne orijentacije desnih, neonacističkih radikala. Mišljenja smo da je isticanjem stranaca u prvi plan učinjen ideološki pomak u određivanju »žrtvenog jarca«.

¹⁵ Tsikalos govori o univerzalističkoj koncepciji ksenofobije, koja se temelji na: a) strahu od nepoznatih; b) agresivnosti prema nepoznatoj vanjskosti koja donosi napetost i c) etnocentrizam u svim ljudskim skupinama (usp. 25:34).

b) *Konkretizacija. Neprijateljstvo prema strancima ili »stranci su svačiji krivci«*

Ponajprije valja odgovoriti na nekoliko pitanja. Koji uzroci potiču ksenofobiju prema strancima u Saveznoj Republici Njemačkoj? Tko ju potiče? Kako se može protumačiti teza o strancima kao »svačijim krivcima?« No pođimo redom. Prije utvrđivanja uzroka valja nešto kazati i o društvenoj uvjetovanosti ksenofobije. Ona je svakako uvjetovana: 1. krizom; 2. nezaposlenošću; 3. restriktivnom migracijskom politikom; 4. konzervativnim i desnoradikalnim tendencijama ili općom društvenom klimom. U toj klimi dovoljno je pokazati nekoliko uzroka ksenofobije / neprijateljstva prema strancima. Ti uzroci su: a) strah od gubitka radnog mjesta; b) strah od preplavljenosti njemačke nacije; c) veći prirodni priraštaj stranaca u odnosu na Nijemce; d) strah od povećanja broja strane djece u školama i ugrožavanja njemačkog jezika i e) neprijateljstvo temeljeno na predrasudama o strancima kao lijenčinama koje samo iscrpljuju socijalnu državu.¹⁶

Georgios Tsiakalos smatra da ksenofobiju potiče sama vlast. On govori o »novim dimenzijama u odnosima Nijemaca i stranaca« (25:19). Ti odnosi su: a) vlast protiv stranaca svakodnevno gubi obilježja izuzetaka; b) diskriminacija uspješno otvara i obuhvaća sva područja života; c) organizirana ksenosofija svoj legitimitet izvodi iz volje većine začudene strahom; d) temeljno raspoloženje u njemačkom narodu tvori se na općoj opasnosti od stranaca (25:11). Dakle institucije sustava oblikuju opću društvenu klimu, neprijateljski odnos prema strancima. Tsiakalos analitički prikazuje sve navedene odnose protiv stranaca na primjeru zapadnonjemačkog tiska iz kojeg se može uočiti diskriminacijski odnos. Diskriminacija je prisutna prilikom zapošljavanja, liječenja i u svakodnevnom životu, na ulici. Njezinu poticanju doprinose desnoradikalne organizacije, posebice Građanska inicijativa za zaustavljanje stranaca. Tsiakalos navodi rezultate istraživanja INFAS-instituta (1981) o odnosu Nijemaca prema strancima. Istraživanje je pokazalo da je 49% neprijateljski orijentirano prema strancima, 29% prijateljski a 22% ambivaletno¹⁷ (usp. 25:23). Tsiakalos ističe prevagu desnog radikalizma. Temeljne argumentacije desnoga radikalizma protiv stranaca pokazuju posvemašnje odbijanje i isključivanje. U tom smislu desni radikali vrlo su agresivni. Po njima tajne moći zastrašuju nijemstvo, a arijevtvo mora biti ponovno uspostavljeno. S druge strane svaki narod mora imati vlastiti životni prostor (*Lebensraum*). Strah od poplave/preplavljenosti strancima izražava se u tezi o miješanju više i niže rase i o sustavnom istrebljenju njemačkog naroda. Po njima uskoro nastupa vrijeme vlasti stranaca. Stranci su u načelu bespravni. Njemačka djeca su u opasnosti jer je njemačka kultura u opasnosti. Na meti desnog radikalizma su Turci. Oni su suvremeni grešni jarci. Istraživanje simpatija i antipatija prema strancima provedeno 1981. godine u SR Njemačkoj pokazalo je izrazite anti-

¹⁶ Pored navedenih uzroka i razloga ksenofobije/neprijateljstva prema strancima navodimo još neke: 1. stranci nam uzimaju posao, 2. stranci žive od naših društvenih rezultata (zaboravlja se da su i oni sudjelovali u izgradnji društva i države blagostanja, ali ideologija je ideologija i što se tu može?), 3. stranci se getoiziraju (ne spominju se razlozi), 4. ne žele se integrirati, 5. oni su uvijek bolesni, 6. stranci su kriminalci, 7. stranci imaju stranu religiju (mislj se na Turke), 8. stranci predstavljaju opasnost otuđivanja njemačke kulture, 9. oni traže utočište u SR Njemačkoj za svoje terorističke aktivnosti (usp. 1:118).

¹⁷ Valja napomenuti i istraživanje SINUS-instituta u SR Njemačkoj o sudjelovanju broja desnoradikalnih birača na njemačkim izborima. Studija je pokazala da 13% birača ima »zastvorenu desnoekstremističku sliku svijeta«. U ovu ulaze pojmovi: »narod«, »domovina«, »etnocentriizam« i »rasizam« (usp. 1:18). Puni naziv studije glasi: 5 *Millionen Deutsche: Wir sollten wieder einen Führer haben. Die SINUS-Studie über rechtsextremistische Einstellungen bei Deutschen. Rheinbek bei Hamburg; Rowholt, 1981.*

patije prema njima.¹⁸ Razlozi ksenofobijskih tendencija u odnosu na Turke su u činjenicama da su loše kolege i da ih ima puno. Oni predstavljaju nekontroliranu bujicu koja će »progutati« Nijemce. Svojom kulturom ugrožavaju njemačku i zapadnoevropsku civilizaciju.

c) »Stranci su svačiji krivci«?

Za ksenofobiju u SR Njemačkoj karakteristična je teza »stranci su svačiji krivci«. Ta teza prema Tsiakalosu nastaje iz odnosa frustracija/agresija.¹⁹ Neka skupina može doživjeti neuspjeh i kolektivnu frustraciju. U neuspjehu izazvanom krizom skupina ne želi sebe označiti krivcem. Ona traži vanjskog krivca, tj. neuspjeh pripisuje nekoj drugoj skupini, koju tretira kao objekt rasterećenja. Nastaje potraga za grješnim jarcem. Pronalaženjem grješnog/žrtvenog jarca u skupini se rađa kolektivna kulminacija. Kumulirane frustracije pretvaraju se u kolektivnu agresiju i odterećenje. Skupina tada doživljava katarzu. U katarzičnom stanju osjeća oslobođenom od grijeha i odgovornosti. Prijatelji su se riješili prljavog tereta, prljavog tereta krivaca, a neprijatelji su zasluženo kažnjeni, neka im bude? Takovih prilika, ili socijalnih hajki, nije bilo malo u ljudskoj povijesti. U SR Njemačkoj kumulirane frustracije orijentirane su prema strancima ili stranosti u njemačkoj kulturi. Zbog uvjeta kriza i svega onog što ona nosi stranci su svačiji krivci. Tsiakalos o tomu kaže: »Svačiji krivci mogu biti stranci samo tada i tamo gdje već egzistiraju i ne mijenjaju se lumpenproleterska mržnja, stranost i rasizam.« (25:49) On smatra ksenofobiju logičnom posljedicom politike prema strancima, ali i kulturnog rasizma, koji se izvodi iz kulturnih mitova. Nijemci imaju posve različite predodžbe o strancima, što zapravo izvode iz kulturnih mitova. Tako nešto pokazuje istraživanje Scheucha (1982). Nijemci razvrstavaju strance u četiri kategorije. U prvu kategoriju stranaca spadaju takozvani »plemeniti stranci«, Englezi, Francuzi, Amerikanci i Šveđani. U odnosu na njih dominiraju pozitivna stajališta i tolerancija. U drugu kategoriju spadaju »stranci«, kao Jugoslaveni, Španjolci i Grci. Istraživanje je pokazalo neutralan odnos, a što se tiče ksenofobije ona je ovdje više latentna. U treću skupinu spadaju Talijani (sic!), Portugalci, i Vijetnamci, prema kojima prevladavaju neutralni odnosi s ksenofobijskom tendencijom. U četvrtu skupinu ili skupinu izrazitog odbijanja spadaju »odbojni stranci« poput sjevernih Afrikanaca, crnih Afrikanaca, Pakistanaca i neizbježnih Turaka. Odnos prema njima je isključiv s izrazitim ksenofobijskim tendencijama (usp. 25:99). Taj kulturni rasizam moguće je uočiti i u tezama desnoga radikalizma o strancima kao »manje vrijednim ljudima«. Svjetska inferiorizacija stranaca treba navodno poslužiti kao valjan argument za njihovo potiskivanje i isticanje njemačke superiornosti.

4. Zaključak

Strukturna kriza svijeta uvelike je djelovala u smjeru prevrednovanja postignuća, propitivanja stanja u kojima su se našla postindustrijska društva. Posve je izvjesno da se kao rezultat unutrašnjih prestrukturiranja u kulturnom

¹⁸ Što se tiče drugih nacionalnih grupa, u nesimpatične spadaju Vijetnamci, crni i sjeverni Afrikanci, Iranci i Pakistanci. Jugoslaveni, Grci, Španjolci i Talijani spadaju u etničke grupe koje se prihvaćaju s izvjesnim simpatijama.

¹⁹ O tomu: Josef Rattner. *Aggression und menschliche Natur*. Olten und Freiburg im Breisgau, 1970., str. 19—21, 54—59.

i ideologijskom sektoru građanskoga svijeta javljaju tendencije koje pokušavaju pomoću tradicije ili odricanja od nje, uz uvođenje »novih kulturnih paradigmi«, riješiti uzroke i posljedice krize. Tako Jürgen Habermas smatra zaokret udesno, ka konzervativnim vrijednostima uzrokom krize. I nije ovdje, u ovom zaokretu, riječ samo o neokonzervativizmu, već i o pojavi novih desnica i desnoga radikalizma. Za istraživače desnih trendova neobično je važno uočavanje razlika između neokonzervativizma, novih desnica i desnoga radikalizma. Iako spomenuti politologijski pojmovi proizlaze iz istoga ideologijskog kruga (desničarskog) između njih nije moguće uspostaviti odnose jednakosti jer svaki pojam označava specifično vrijednosno, ideološko stajalište. Osim toga oni se međusobno razlikuju jer se bave različitim tradicijama. Razlikovali smo pojmove neokonzervativizam, nove desnice i desni radikalizam. Cilj metodičkog uvoda bilo je utvrđivanje razlika među njima. Na taj način izbjegli smo moguće metodičke zablude. S obzirom na složenost fenomena neokonzervativizma, novih desnica i desnoga radikalizma, nismo bili u mogućnosti podjednako tretirati njihov odnos prema strancima. Zato smo se usredotočili na odnos desnoga radikalizma i stranaca u SR Njemačkoj, dok su ostali zastupljeni tek na razini nacрта. Situiranje tog odnosa u političku kulturu SR Njemačke proizašlo je iz razloga njezine aktualnosti. Dobronamjerni kritičar mogao bi međutim s pravom zapitati, zašto se taj odnos nije obrađivao i na primjerima Francuske, Švicarske, Švedske, kada je itekako prisutan i zanimljiv? Osnovni je razlog u nemogućnosti zahvata pojave u totalitetu u navedenim zemljama, pa se istraživanje pojedinih odnosa ispostavlja kao trajna istraživačka orijentacija. U razradi odnosa desnoga radikalizma i stranaca na primjeru Savezne Republike Njemačke, najprije smo se bavili organizacijskim ustrojstvom, pisanjem desnoradikalnih medija o strancima i potom desnoradikalnom ideologijom, tj. njezinim fragmentom u obliku ksenofobije/neprijateljstva prema strancima. Kada je riječ o ksenofobiji, ponajprije smo odredili njezina značenja, a potom utvrdili pojavne oblike u ideologiji desnoga radikalizma. Significiranje ksenofobije kao temeljnog ideologijskog momenta omogućilo nam je razumijevanje i konkretizaciju problema. Konkretizacija je značila utvrđivanje uzroka ksenofobije, subjekata i mehanizama koji je potiču. Ona je zapravo omogućila objašnjenje ksenofobijske poante »stranci su svačiji krivci«.

Ksenofobijske tendencije u SR Njemačkoj u uzlaznoj su putanji. One bi se mogle stupnjevati kao latentne, umjerene i ekstremne. Mi smo se ovdje uglavnom bavili ekstremnim, iako na mjestima nismo mogli zaobići, bar načelno, umjerene i latentne. Držimo da će one rasti u slučaju još veće društvene krize ili još jačem skretanju udesno, k autoritarnim konceptima društva i države, ali i uslijed povećanja broja stranaca, depopulacije njemačkog stanovništva, rasta strane populacije. Oko ovih procesa antagonizmi su zacijelo mogući. Stranci, posebice neizbježni Turci u pregrijanim odnosima mogu lako preuzeti ulogu Židova. Takvih elemenata za budućnost ima u sadašnjosti. Izrečena se teza sada svakako ne može obraniti, ali je ona postavljena na temelju jedne tendencije u nastajanju.

LITERATURA

1. *Ausländer, Unsere Sündenböcke? Ausländerfeindlichkeit und Rechtsextremismus.* Bonn: Friedrich Ebert Stiftung, 1982.
2. Bammel; Mehrländer; Struck. *Argumente gegen Ausländerfeindlichkeit.* Bonn: Friedrich Ebert Stiftung, 1984.

3. Benedikt, Rut. *Obrasci kulture*. Beograd: Prosveta, 1976.
4. Berlin, J. et al. »Neofašizam u Nemačkoj«. *Marksizam u svetu*, Beograd, IX/1983, br. 4—5, str. 234—276.
5. Dubiel, Helmut. *Was ist Neokonservativismus?* Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1985.
6. Dudek, Peter. *Jugendliche Rechtsextremisten*. Köln: Bund Verlag, 1985.
7. Festcher, Iring; Grebing, Helga u. a. *Rechtsradikalismus*. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt, 1967.
8. Funke, Hajo. »Strauss kao provokacija«. *Marksizam u svetu*, Beograd, IX/1983, br. 4—5, str. 222—233.
9. Heler, Agneš. *Filozofija levog radikalizma*. Beograd: Mladost, 1985.
10. Habermas, Jürgen. *Problemi legitimacije u kasnom kapitalizmu*. Zagreb: Naprijed, 1982.
11. Habermas, Jürgen: »Kritika kulture kod neokonzervativaca u SAD i SR Njemačkoj«. *Marksizam u svetu*, Beograd, IX/1983, br. 4—5, str. 21—38.
12. Habermas, Jürgen. »Križa države blagostanja i iscrpljenosti utopijskih energija«. *Politička misao*, Zagreb, XXII/1985, br. 4, str. 84—97.
13. Habermas, Jürgen. »Konzervativizam i kapitalistička kriza«. *Marksizam u svetu*, Beograd, IX/1983, br. 4—5, str. 5—20.
14. Kühnl, Reinhard. *Oblici građanske vladavine: liberalizam/fašizam*. Beograd: Komunist, 1978.
15. Liedman, Sven-Eric. »Neoliberalizam i neokonzervativizam«. *Marksizam u svetu*, Beograd, I/X/1983, br. 4—5, str. 104—114.
16. Lipset, Seymour M. »Revolt protiv modernizacije«. *Marksizam u svetu*, Beograd, XIII/1986, br. 4—5, str. 218—243.
17. *Mjesečnik Centra za istraživanje migracija*. Zagreb: CIM, XI/1982.
18. Moreau, Patrick. »Konzervativna revolucija i nova nemačka desnica«. *Marksizam u svetu*, Beograd, IX/1983, br. 4—5, str. 165—221.
19. Moreau, Patrick. »Die neue Religion der Rasse. Der Biologismus und die kollektive Ethik der Neuer Rechten in Frankreich und Deutschland«, u: *Neokonservativismus und »Neue Rechte«* (Hrsg. I. Fetscher). München, 1983.
20. Rattner, Josef. *Agresion und menschliche Natur. Individual und Sozialpsychologie der Feindselikeit und Destruktivität Menschen*. Olten; Freiburg im Breisgau: Walter-Verlag, 1970.
21. Saage, Richard. »Neokonservatives Denken in der Bundesrepublik«, u: *Neokonservativismus und »Neue Rechte«* (Hrsg. I. Fetscher). München, 1983.
22. Schissler, Jakob (Hrsg.). *Neokonservativismus in den USA. Eine Herausforderung*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1983.
23. Steinfels, Peter. »Neokonzervativci«. *Marksizam u svetu*, Beograd, IX/1983, br. 6—7, str. 5—110.
24. Supek, Rudi. *Društvene predrasude*. Beograd: Radnička štampa, 1973.
25. Tsiakalos, Georgios. *Ausländerfeindlichkeit. Tatsache und Erklärungsversuche*. München: C. H. Beck, 1983.
26. Visković, Nikola. »Evropska nova desnica«. *Pogledi*, Split, XV/1985, br. 2, str. 33—59.
27. Wolf, Paul Robert. »S onu stranu tolerancije«, u: Marcuse, Herbert; Moore, Barrington; Wolf, Paul Robert: *Kritika čiste tolerancije*. Zagreb: Globus; Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, str. 23—57.

NEO-CONSERVATISM, NEW RIGHT WINGS, THE RIGHT RADICALISM, AND FOREIGNERS IN WESTERN EUROPE

SUMMARY

The author is engaged in a methodical examination of the phenomena of neo-conservatism, new right wings, and the right radicalism with regard to foreigners. Although these belong to the so-called right political phenomenology, it is necessary to make a distinction between their specific and significant differences. An attempt has been made to determine differences between the American and the European varieties of neo-conservatism, with special reference to the German one and its relation towards foreigners. On the other hand, by separating the phenomenon of new right wings from neo-conservatism an impreciseness and confusion of concepts (something quite common) may have been avoided. In this sense, new right wings have emerged outside the neo-conservative cultural circle. Their stance towards foreigners is epitomized in the biologism-related racist stream and the Thule seminar group. In the focus of the author's interest is the right radicalism vis-à-vis foreigners relation, which is illustrated by the example of FR Germany. The organisation- and communication-related structure of Neo-Nazi groups, as well as xenophobic tendencies in their political ideology have been focused on. The problem of xenophobia is presented in a structural-anthropological and civilization-related context. There follows an examination of the causes of and preconditions for the appearance of xenophobia in German society, and then an explication of the xenophobic point of »foreigners as everybody's culprits«.